

ИҚТИСОДИЁТДА ИННОВАЦИЯ ЖУРНАЛИ ЖУРНАЛ ИННОВАЦИЯ В ЭКОНОМИКЕ JOURNAL OF INNOVATION IN ECONOMICS

Вохидова Мехри Хасановна,

PhD, Тошкент давлат шарқшунослик институти
"Халқаро иқтисодий муносабатлар"
кафедраси ўқитувчиси

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9491-2019-2-2>

ЎЗБЕКИСТОНДА ТЕХНОПАРК ФАОЛИЯТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Аннотация: ушбу мақола Ўзбекистонда технологик эркин иқтисодий ҳудудлар ва технопаркларни ташкил этишда Хитой тажрибасидан фойдаланиш имкониятлари асосланган ва Ўзбекистонда технопарклар фаолиятини ташкил этиш ва такомиллаштириш мақсадида уч босқичли дастур таклиф этилган.

Калит сўзлар: технопарк, эркин иқтисодий ҳудуд (ЭИХ), инновация, Хитой, "Яшнобод" технопарки, венчур ва инвестицион фондлар.

Вохидова Мехри Хасановна,

кандидат экономических наук,
Ташкентский государственный институт
востоковедения
Преподаватель кафедры "Международные
экономические отношения"

НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТЕХНОПАРКА В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация: эта статья основана на возможности использования китайского опыта организации технологических свободных экономических зон и технопарков в Узбекистане, и была предложена трехуровневая программа для организации и улучшения технопарков в Узбекистане.

Ключевые слова: технопарк, свободная экономическая зона, инновации, Китай, технопарк "Яшнобод", венчурные и инвестиционные фонды.

DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF TECHNOLOGY PARK ACTIVITY IN UZBEKISTAN

Annotation: This article is based on the possibility of using the Chinese experience in organizing technological free economic zones and technoparks in Uzbekistan, and a three-tier program has been proposed for the organization and improvement of technoparks in Uzbekistan.

Key words: technopark, free economic zone, innovations, China, technopark "Yashnobod", venture and investment funds.

For citation: Vohidova Mekhri Khasanovna. Directions of improvement of technology park activity in Uzbekistan. 2019, 2 vol., issue 1, pp. 11-17

XXI асрнинг иккинчи йигирма йиллиги мамлакатимиз иқтисодиётининг турли соҳаларида ислохотлар даври бўлди десак, адашмаймиз. Жумладан, мамлакатимиз эркин иқтисодий ҳудудлари (ЭИҲ) ҳам ривожланишнинг янги босқичига кўтарилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Эркин иқтисодий зоналар фаолиятини фаоллаштириш ва кенгайтиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги Фармони [1] га мувофиқ "Навоий" эркин индустриал-иқтисодий зонаси, "Ангрен" ва "Жиззах" махсус индустриал зоналари номини бирхиллаштириш мақсадида уларни "Навоий", "Ангрен" ва "Жиззах" эркин иқтисодий зоналар, деб аташ белгиланди.

ЭИҲ резидентлари учун қуйидаги имтиёзлар белгиланди:

300 минг АҚШ долларидан 3 миллион АҚШ долларигача ҳажмдаги инвестициялар - 3 йил муддатга;

3 миллион АҚШ долларидан 5 миллион АҚШ долларигача ҳажмдаги инвестициялар - 5 йил муддатга;

5 миллион АҚШ долларидан 10 миллион АҚШ долларигача ҳажмдаги инвестициялар - 7 йил муддатга;

10 миллион ва ундан кўп АҚШ dollari ҳажмидаги инвестициялар сўнгги 5 йилда амалдаги ставкалардан 50 фоиз кам ҳажмдаги даромад солиғи ва ягона солиқ тўлови ставкалари қўлланган ҳолда - 10 йил муддатга берилади.

Ўзбекистонда яна тўртта янги - Фарғона вилоятида "Қўқон", Самарқанд вилоятида "Ургут", Бухоро вилоятида "Ғиждувон" ва Хоразм вилоятида "Хазорасп" эркин иқтисодий ҳудудлари ташкил этилди.

ЭИҲларга хорижий инвестициялар салмоғини ошириш мақсадида "Эркин иқтисодий зоналар фаолиятини фаоллаштириш ва кенгайтиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги Фармон имзоланди. Бу фармон тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни янги юқори технологик ишлаб чиқаришларни яратишга жалб қилиш учун қулай шароитларни яратишга қаратилган.

Доривор ўсимликлар хом ашёсини ўзига хос табиий шароитларда етиштириш ва кейинчалик қайта ишлаш, юқори қўшилган қийматли замонавий фармацевтика

маҳсулотлари ва дори воситаларини ишлаб чиқариш, биринчи навбатда, белгиланган тартибда ташкил этилган плантацияларда етиштирилган доривор моддалар (субстанциялар) ҳамда доривор ўсимликлар хом ашёси негизда ташкил этиш учун хорижий ва маҳаллий инвесторларнинг тўғридан-тўғри инвестицияларини жалб этиш мақсадида "Нукус-фарм", "Зомин-фарм", "Косонсой-фарм", "Сирдарё-фарм", "Бойсун-фарм", "Бўстонлиқ-фарм" ва "Паркент-фарм" сингари эркин иқтисодий зоналар ташкил этилди.

Аммо мамлакатимизда ЭИХларнинг иқтисодиётдаги улушини ошириш мақсадида ЭИХларнинг бошқа турларини ҳам ташкил этиш зарурлигини келтириб чиқаради. Ана шундай ЭИХнинг инновацион турларидан бири бўлган технологик ҳудудлар ёки технопарклардир. **Мамлакатимизда бундай турдаги ЭИХларни ташкил этишга тўққинлик қилаётган асосий муаммолар куйидагилардан иборат:**

- Хорижий мамлакатларда технопаркларнинг ҳуқуқий асослари "Эркин иқтисодий ҳудудлар тўғрисида"ги Қонун билан биргаликда, мамлакатимизда ҳали қабул қилинмаган "Инновацион фаолият тўғрисида"ги ёки "Венчур фаолияти тўғрисида"ги Қонунлар билан тартибга солинади. Мамлакатимизда технологик ҳудудларни ташкил этиш учун "Венчур фаолияти ва молиялаштириш" тўғрисидаги Қонунни қабул қилиш заруратини келтириб чиқаради;

- Ўзбекистонда технологик ҳудудларни ташкил этишдан олдин ривожланган хорижий мамлакатлар тажрибасини ўрганишнинг зарурияти;

- Инновацион фаолиятни қўллаб-қувватлашдаги давлат сиёсатини такомиллаштириш ва бошқалар.

Ўрганилганлик даражаси

ЭИХлар, уларнинг назарий ва амалий асослари, ривожланган мамлакатларда ЭИХларни ташкил этиш тажрибаси кўплаб назариётчи ва амалиётчи тадқиқотчилар томонидан ўрганилган. Аммо технопарклар, уларнинг назарий ва амалий асосларини ўрганган олимлар саноқли. Жумладан, Jagunee Wonglimpiyaratнинг "The dynamic economic engine at Silicon Valley and US Government programmes in financing innovations" [2] мақоласида Силикон водийсининг ривожланиши, инновацияларни молиялаштириш бўйича давлат дастурлари ва водий муваффақиятига ёрдам берувчи ўзига хос хусусиятлар / омилларга боғлиқлигини таъкидлаган. Инновацион гуруҳларни қўллаб-қувватлаш, университет ресурсларидан самарали фойдаланиш, қўллаб-қувватлайдиган инфратузилма, хавфни қабул қилишга тайёрлик маданияти, шунингдек, венчур капитали (ВС) дастурлари салоҳияти Силикон водийсидаги иқтисодий ривожланиш учун катализаторлар ҳисобланганини келтириб ўтган.

J.A.English-Lueckнинг "Silicon Valley reinvents the company town" [3] номли мақоласида Калифорния штатидаги Силикон водийси ўзининг инновацион юқори технологияли корпорациялари билан машҳур, маданий ихтироларни тадқиқ қилиш учун идеал лаборатория эканлигини, юқори технологияли ишлар бутун дунё миқёсида истеъдодли ва маданий жиҳатдан мураккаб бир жамиятни яратадиган қобилиятларни ўзгартиришга қаратилганлигини, келтириб ўтган.

Chen Linga va Barry Naughtonларнинг "An institutionalized policy-making mechanism: China's return to techno-industrial policy"[4] 2003 йилда Хитойда технология ва инновацион сиёсат кескин ўзгариб, "технологииновацион сиёсати" га қайтди ва бу саноатнинг муайян саноат тармоқларини шакллантириш бўйича тўғридан-тўғри давлат аралашувларини ўз ичига олади, дейди.

Таҳлил ва натижалар

Технопарклар ёки технологик ЭИХларнинг хорижий мамлакатлар тажрибасини ўрганиш мамлакатимизда ташкил этилаётган технопаркларнинг ривожлантириш дастакларини кенгайтиришда муҳим амалий асос бўлиб ҳисобланади. Ана шундай тажрибалардан бири Хитойнинг технопаркларни ташкил этиш ва улар орқали мамлакатда инновацион иқтисодиётни ривожлантириш тажрибасидир.

"Бир мамлакат - икки тизим" расмий сиёсатининг яққол намён бўлишини таъминлайдиган Хитой технопарклари бошқа мамлакатлар технология паркларидан қуйидаги фарқларга эга:

- одатда sanoat зоналари ташқарисида жойлашган ва йирик илмий ва муҳандислик марказлари атрофида жойлашган;

- парклар улар жойлашган ҳудудга ёки шаҳарга яхши мослашган ва маҳаллий маъмурият билан яқиндан ҳамкорлик қилади;

- Давлат қатъий сиёсий раҳбарликни, молиявий кўмакни таъминлайди ва хорижий сармоядорларни жалб этадиган паркларни бошқариш, солиқ имтиёзлари ва бошқа афзалликларни таъминлайди;

- Маъмурий-буйруқбозликдаги социалистик бошқарув усулларидан тadbirkorларни бошқаришда тобора ўзгариб туради.

Шандун вилояти, Жинан шаҳри марказида, шу жумладан, ракеталарни ҳаракатланидиган бир неча тизимлар очилди. Хитой юқори технологияларга алоҳида қизиқиш кўрсатаётган дунёдаги вазиятга зудлик билан жавоб беради. Электрон техника, янги материаллар ишлаб чиқариш, биотехнология, фото ва электротехника, янги электр энергия манбалари, шунингдек, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, Хитой технопарклари каби соҳаларда нисбатан афзалликларга эга бўлиб, мамлакатда янги ва юқори технологияларни ривожлантириш учун муҳим марказларга айланди. Маҳаллий мутахассисларнинг фикрига кўра, зоналар sanoat тузилмаларини инobatга олган ҳолда, ХХР иқтисодиётини янада оптималлаштириш ва қайта ташкил этишда тобора фаол рол ўйнайди. Технопаркларда миллий корхоналар ва қўшма корхоналар учун махсус имтиёзлар бериш шарти уларни юқори технологияли корхона мақомини олишидир. Юқори технологияли корхоналар учун даромад солиғи ставкаси 15 фоизни ташкил этади, шу жумладан, маҳсулотларни камида 70 фоизга этказиб берадиган корхоналар учун - 10 фоиз. Шунингдек, "имтиёзли таъгиллар" мавжуд: миллий корхоналар учун - бир йил муддатга, қўшма корхона учун - икки йилни ташкил этади.

Келажакда компания маҳсулотнинг 70 фоизидан кўпрогини экспорт қиладиган бўлса, солиқ имтиёзларига эга бўлади.

Хитойда илк технопарклар гоёсини амалиётга таъбиқ этишнинг намунаси - 1995 йилда Шенжен шаҳрида юқори технологиялар паркни яратиш билан бошланади.

Шенжен технопарки америка тажрибасидан кескин фарқ қилиб, янги намунадаги технопаркларнинг авлодини бошлаб беради. Хитойнинг етакчи олий ўқув юртлари (масалан, Пекин университетини), таниқли компаниялар ва фирмалар (масалан, Эпсон, Томсон ва бошқалар) технопаркда ўз ваколатхоналарини очган, катта кутубхона, банк ва бошқалар мавжуд ҳам фаолият олиб боради. Умуман олганда, бу ерда 40 дан ортиқ корхона фаолият кўрсатмоқда, 8 мингта иш ўринлари яратилган. Бундан ташқари, технологик парк Хитойнинг Фанлар академиясининг таъсисчиларидан бири бўлган илмий-техникавий ёрдамни ҳам

амалга оширади. Натижада қисқа вақт ичида махсус иқтисодий зонанинг шарт-шароитлари туфайли хорижий инвестициялар жалб этилиб, технопаркнинг зарур инфратузилмаси яратилди, илмий-тадқиқот муассасалари ва хорижий техник парклар билан алоқалар тизими ташкил этилди. Янги материаллар ва биотехнология саноати учун минтақавий марказ яратилди. Технопаркнинг дастлабки инновацион лойиҳалари орасида Хитойнинг "Жучен" компьютерли тизимини яратиш, портатив рентген аппарати "Хентон" ва бошқаларни ўз ичига олади.[5]

Мамлакатимизда ҳам технопарклар ташкил этишнинг ҳуқуқий асослари яратилди ва Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Тошкент шаҳридаги Яшнобод туманида инновацион технопаркни ташкил этиш тўғрисида"ги Қарорига мувофиқ "Яшнобод" технопарки ташкил этилди.

"Яшнобод" инновацион технопарки тижорат ва нотижорат ташкилотлари ўртасида бизнес, инвестиция ва илмий-тадқиқот ишларини амалга ошириш мақсадида ҳамкорлик қилиш ҳудуди ҳисобланади.

Технопаркнинг муддати уни узайтириш имконияти билан - 30 йилни ташкил этади.

"Яшнобод" Технопаркининг Дирекцияси ва резидентлари "Яшнабад" технопаркининг амал қилиш муддати давомида амалга оширилган инновацион лойиҳалар бўйича:

ер солиғи, даромад солиғи, юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ, ижтимоий инфратузилмани такомиллаштириш ва ривожлантириш солиғи, ягона солиқ тўлови, шунингдек Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Республика йўл жамғармасига ва таълим, тиббиёт муассасаларининг моддий-техник базасини ривожлантириш учун бюджетдан ташқари жамғармаларга мажбурий ажратмалардан;

Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқарилмайдиган асбоб-ускуналар, хом ашё, материаллар, реагентлар, компонентлар ва қурилиш материаллари учун божхона тўловлари (божхона йиғимларидан ташқари) инновацион лойиҳалар доирасида ўз ишлаб чиқариш эҳтиёжлари учун белгиланган тартибда тасдиқланган рўйхатлар бўйича олиб борилади.

Технологик паркнинг асосий фаолияти:

инновацион лойиҳаларни амалга оширишда тадқиқот ва ривожлантиришни, шунингдек, тадбиркорлик субъектларини тижоратлаштириш учун кичик инновацион корхоналарни яратиш ва ривожлантиришга қўмаклашиш;

инновацияларни бошқариш ва маркетинг соҳасида тадбиркорлар ва мутахассислар учун таълимни ташкил этиш;

юқори технологиялар ва рақобатбардош маҳсулотларни яратишга қаратилган илмий-техник лойиҳалар ва дастурларни ишлаб чиқишда ва амалга оширишда қўмаклашиш;

қонунларга мувофиқ халқаро илмий-техникавий ҳамкорликни ташкил этиш ва амалга ошириш;

хорижий ва маҳаллий молия институтларини, инновацион лойиҳаларни молиялаштириш ёки тижоратлаштиришда ёрдам берувчи ташкилотлар ва йирик компанияларни жалб қилиш.[6]

Бугунги кунда технопаркда интерактив роботларни ишлаб чиқаришга ихтисослашган "Интерастиве Робот Солутионс", композит полимерли элим ишлаб

чиқарувчи "Интеркомпозит", "Вадес Групп", СИМ-карталарни ишлаб чиқариш, 3Д принтерлар билан "Греенсоде", "Патентли имплантлар" ишлаб чиқаришга ихтисослашган "Турон Силк Пҳарм", микробиологик ўғит ишлаб чиқарадиган Байкал-КМУ " ва бошқалар резидент сифатида фаолият олиб боришади.[7]

Аммо бизнинг мамлакатимиз учун ушбу технопарк тўлиқ қувватли ҳисобланмайди. Бунга асосий сабаб:

- АҚШ ва Хитой тажрибасига назар ташлайдиган бўлсак, технопарклар ёки технологик ЭИХларда асосан, инновацион маҳсулот ва хизматларни экспорт қилувчи компаниялар жойлашади, аммо бизда ушбу компаниялар томонидан ишлаб чиқарилган маҳсулотларнинг аксарият қисми, миллий бозорда импорт ўрнини босувчи товарлар ҳисобланади;

- Технопаркда рўйхатдан ўтган компаниялар хорижий инвестициялар иштирокидаги ёки миллий ўз маблағи ҳисобидан шакллантирилган тадбиркорлик субъектлари ҳисобланади. Шу сабабли, инновацияларнинг ишлаб чиқаришга тадбиқ қилиниши мураккабликларга ва молиявий муаммоларга бориб тақалади;

- Худудда рўйхатдан ўтган венчур ва инвестицион фондларнинг мавжуд эмаслиги. Бундай фондлар инновацион фаолиятни қўллаб-қувватлашнинг асосий дастаги бўлиб ҳисобланади. Афсуски, мамлакатимизда 9 та инвестицион фонд мавжуд бўлиб, уларнинг фаолияти ҳам қониқарли эмас. Венчур фондларининг ҳуқуқий асослари мамлакатимизда яратилмаганлиги сабабли, бундай фондлар фаолияти мамлакатда йўлга қўйилмаган. Назарий асосларда кўрганимиздек, технопарклар венчур фондларисиз ривожлана олмайди. Бу икки инновацион инфратузилма параллел ҳолда бир-бирини ва инновацион иқтисодийни ривожлантиради.

Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда муаммоларни ечишда қуйидаги кўп босқичли дастурни таклиф этамиз:

- Биринчи босқичда Ўзбекистон Республикасининг "Венчур тадбиркорлиги ва венчур фондларини ташкил этиш тўғрисида"ги Қонунини қабул қилиш лозим. Унга мувофиқ қуйидагиларни бандлар сифатида киритиш лозим:

Венчур компаниялари-венчур молиялаштиришни амалга оширишга йўналтирилган юридик шахслар.

Венчур фондлари-қимматли қоғозларни сотиш орқали шакллантириладиган юридик шахслардир. Шунингдек, венчур маблағлари пенсия фонди, бошқа жамоат фондлари ва сугурта компаниялари маблағлари эвазига ҳам шакллантирилиши мумкин.

Венчур компаниялари ва фондлари камида 51 фоизи таъсисчи ёки таъсисчиларнинг ўз маблағлари бўлган шароитда ташкил этилади.

Венчур компаниялари ва фондлари умумий маблағининг 10 фоизидан ошмаган миқдорини фақатгина бир лойиҳага йўналтириши мумкин.

Венчур шартномаларини молиялаштириш манбалари қуйидагилардир:

- венчур фаолияти субъектлари маблағлари;
- акциядорлик жамиятлари томонидан жалб қилинган маблағлар;
- ушбу мақсадлар учун тегишли бюджетлар томонидан тақдим этиладиган республика бюджети ёки маҳаллий бюджетларнинг маблағлари;
- давлат бюджети ва бюджетдан ташқари жамғармалар маблағлари, венчур капитали фаолиятига жалб этилган давлат ташкилотлари;
- хорижий инвесторлар;

- халқаро молиявий ташкилотлар ва жамғармалар;
- жисмоний шахсларнинг шахсий жамғармалари.

Давлат илмий тадқиқотлар ва ишланмаларнинг амал қилишини тугаллангандан сўнг ишлаб чиқаришда қўлланилишини ҳисобга олган ҳолда, амалий илмий-тадқиқот ишларини амалга ошириш учун устувор молиялаштиришни таъминлайди.

Дастурларни молиялаштириш манфаатдор томонларнинг иштирокида қайтариладиган асосда амалга оширилади.

Технологик парклар ҳукумат томонидан ташкил этилган, ахборот технологиялари ҳамда инновацион гоёларни амалиётга жорий этишга йўналтирилган юридик шахсдир.

- Иккинчи босқич, мамлакатимиз ЭИХлар базасида Фанлар академияси, Олий таълим муассасалари билан ҳамколикда венчур молиялаштириш тизимини шакллантириш лозим. Унга мувофиқ, давлат венчур фонди тузилади ҳамда ЭИХ қошидаги технопаркда Фанлар академияси, Олий таълим муассасалари томонидан яратилган ишланмалар ва гоёлар венчур фонди томонидан молиялаштирилади.

- Учинчи босқич, технопаркларни ЭИХлар базасидан чиқариш ҳамда имтиёзлар асосида венчур фондларини ташкил этиш. Венчур фондларини ташкил этишда акциядорлик жамияти сифатида, хорижий корхона ҳамда давлат маблағлари жалб қилиниши мумкин бўлади.

Технопарк инновацион маҳсулот ишлаб чиқармас экан, уни экспортга йўналтирмас экан, унинг бошқа ЭИХлардан ҳеч қандай фарқи қолмайди. Келгусида мамлакатимизнинг инновацион индексдаги рейтингини оширишда ҳамда ЯИМ таркибида илмий-техник тадқиқотларнинг улушини кўтаришда жаҳон стандартларига жавоб берадиган технопарк муҳим аҳамият касб этади, деб ўйлаймиз.

References

1. [Electronic resource]: <http://kun.uz/17422608>
2. Jarunee Wonglimpiyarat. The dynamic economic engine at Silicon Valley and US government programs in funding innovations. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0166497205001215>
3. J.A.English-Lueck. Silicon Valley reinvents the company town <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0016328700000264>
4. Chen, Ling & Naughton, Barry, 2016. "An institutionalized policy-making mechanism: China's return to techno-industrial policy," Research Policy, Elsevier, vol. 45 (10), pages 2138-2152.
5. Mazur A. A., Stogny V. S., Osadchaya N. V. TECHNOPARKS OF CHINA. SCIENCE TA INNOVACII. № 3, 2006 p.127-134.6. [Electronic resource]: <https://yaran.uz/tecnopark/>
7. [Electronic resource]: <http://mininnovation.uz/ru/news/tehnopark-jashnabad-predstavil-11-rezidentov-v-ramkah-innoweek-2018>